

RASCOALA ȚĂRĂNEASCĂ DIN DISTRICTUL CHIOARULUI DIN ANUL 1809

Perioada de destrămare a feudalismului din Transilvania se caracterizează prin încleștări sociale, politice și naționale de mare amploare ca: marea răscoală țărănească din anul 1784, repetatele atacuri politice ale opoziției nobiliare antihabsburgice culminate cu mișcarea iacobină, noua fază a mișcării naționale românești, inaugurată de acțiunea petiționară *Supplex Libellus Valachorum*, frământările sociale din rîndurile sașilor legate de reformele administrative din orașele de pe Pământul Crăiesc, eforturile pentru crearea limbilor naționale moderne, a teatrului, a presei etc.

Alături de lupta antifeudală a maselor țărănești aservite — a iobagilor și jelerilor —, mișcările antifeudale și antihabsburgice ale maselor de țărani liberi constituiau principalii factori dezagreganți ai societății tradiționale, feudale. Una dintre puternicele manifestări cu caracter antifeudal și antihabsburgic ale țărânimii libere transilvănene a avut loc în vara-toamna anului 1809. Ea a fost ultima mișcare de mare anvergură a maselor de țărani liberi din Transilvania fiind în același timp și singura care a cuprins deodată întregul principat. La această mișcare a participat și țărâtimea liberă (mica nobilime) din districtul Chioarului.

În lucrarea de față dorim să rezumăm cronica evenimentelor din anul 1809, din districtul Chioarului și să prezentăm unele documente ale vremii privind lupta antihabsburgică și antifeudală din districtul Chioarului din anul respectiv.

În această etapă de dezvoltare majoritatea populației Marelui Principat al Transilvaniei o forma, desigur, țărâtimea dependentă. Iobagii și jelerii încă și în anul 1808, cu un număr de 214.255 de familii, reprezentau 62% din populația principatului¹. Ei constituiau masele principale producătoare ale societății transilvănene.

Pe lângă țărâtimea dependentă exista și o categorie numeroasă de populație agricolă, fără sarcini față de stăpînii de pămînt feudali, dar obligată la dări și alte sarcini față de statul habsburgic, care de fapt făcea parte tot din rîndul maselor producătoare ale Transilvaniei. Această categorie socială era formată din plugari români, maghiari și germani, liberi din punct de vedere juridic, sau chiar posesori de diplome nobiliare, fără să stăpînească însă iobagi și fără să profite de prerogative nobiliare. Ea reprezenta 27,3% din populația contribuabilă, adică 94.173 familii².

¹ Al. Csetri—St. Imreh, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, I, Cluj, 1972, p. 154.

Numărul mare al celor care aparțineau de această categorie socială, lupta neîncheiată dusă de ei împotriva subjugării sociale și naționale, pentru drepturi și libertăți, ne obligă să le acordăm atenția cuvenită, în vederea elucidării locului și rolului jucat de ei în istoria patriei.

Un rol însemnat în această luptă îl constituie „mișcarea de nesupunere” din anul 1809 a maselor de țărani liberi transilvăneni. Mișcarea a avut loc în împrejurări deosebite, când Imperiul habsburgic, antrenat în războaiele antinapoleonice, se afla într-o situație militară și politică critică.

În anii 1808—1809, profitând de faptul că principalele forțe militare ale Franței burgheze se aflau în Peninsula Iberică, luptând cu „rebelii spanioli”, Casa de Habsburg a considerat că este timpul oportun pentru zdrobirea lui Napoleon. Ea s-a alăturat adversarilor Franței, înjghebându-se astfel cea de-a V-a coaliție antinapoleoniană, în frunte cu Anglia. Monarhia austriacă s-a dovedit însă din nou incapabilă de a nimici pe „tiranul corsican”. După o serie de înfrângeri militare, pentru a reface capacitatea militară a imperiului și „pentru apărarea tronului și a constituției străvechi”, ea a recurs la reînvierea vechii instituții a insurecției nobiliare² în provinciile „anexate” ale monarhiei: Ungaria, Croația și Transilvania.

Transilvania a fost obligată să participe la războaiele purtate de Viena împotriva Franței burgheze cu cca. 12.000—15.000 de oameni, respectiv cu regimentele de graniță — două regimente românești de pedestrași și două secuiești și un regiment de cavalerie format din români și secui —, cu trei regimente de linie și cu batalioanele de vânători, recrutate prin metodele vremii din rândurile țăranilor iobagi, jeleri și liberi³. În urma pierderilor suferite pe cimpurile de luptă, regimentele de graniță, regimentele de linie și batalioanele de vânători trebuiau întregite cu noi și noi recruți. În anul 1792 Viena cerea 1.500 de recruți, în anul 1793 un număr de 1.803 recruți, în anul 1795 ea pretindea 2.320 de recruți, în anul 1800 deja un număr de 4.000, apoi în anul 1801 iarăși un număr de 3.000 de recruți⁴. Totodată, pentru nevoile trupelor austriece, Viena obliga Transilvania să dea anual sute de cai, vite de tăiat, mari cantități de grâu, ovăz, etc. Întreținerea trupelor încartiruite în safele transilvănene — aprovizionarea lor cu pîine, carne, cu lemne de foc, a cailor lor cu ovăz și fin, efectuarea transporturilor pentru aceste trupe, repararea drumurilor, cazărnilor, a caselor de încartiruire etc. constituiau sarcini grele pentru masele țărănești⁵. De fapt, participarea la răz-

² Ibidem.

³ În decursul istoriei feudale a Transilvaniei s-a practicat chemarea la oaste a persoanelor privilegiate (*Insurrectio personalis*), chemarea sub arme a privilegiatilor și a celor neprivilegiați (*Insurrectio generalis*) și participarea la oaste a privilegiatilor prin mercenarii angajați. Vezi: Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, *Werbőczy István Hármaskönyve*, (Tripartitul lui István Werbőczy), Magyar Törvénytár, Budapest, 1897, p. 55—56, 65; * * * *Erdély országnak három könyvekre osztott törvényes könyve, mely approbata, compilata constitutiókból és novellaris articulusokból áll*, Kolosvárott, 1779, p. 144, 169, 171, 173, 175, 271, 426—427; * * * *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1790-ik esztendőben Karácsony havának 12-ik napjára szabad királyi városba Kolosvárra hirdettetett és több következeti napokban tartott közönséges gyűléseikben lett végzéseknék és jaglalatosságának jegyzőkönyve*, Kolosváron, 1832, partea II., p. 59—60.

⁴ E. Micu, Contribuții la istoricul regimentului grăniceresc întâi valah; București, 1943, 28—29; I. Sabău, în *Studii Revista de Istorie*, 13, 1960, nr. 2. p. 222; E. Jakab, în *Hadtörténelmi Közlemények*, 1889, p. 50.

⁵ E. Jakab, op. cit., 622; Arh. Stat. Tg. Mureș, Arhiva orașului Tirgu Mureș, Actele administrative, 143/d/1793; Idem, Arhiva Scaunului Mureș, Actele județului regal, N. D. 44/1793; Actele oficialității, 119/1795, 177/1796; Registru de procese verbale din 1801, p. 1, 272; Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arhiva Scaunului Odorhei, Registre de procese-verbale ale adunărilor generale, Nr. 1/13/1794, procesul verbal din 13 ianuarie 1794; Actele județului Suprem regal, 3/1796, Actele oficialității, 203/1794, 104/1796.

⁶ N. Szabó, în *Studii și Articole de istorie*, 16, 1970, p. 116.

boaiele purtate de Viena împotriva Franței burgheze era cea mai grea povară pentru țărănimea transilvăneană, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea.

Țăranii transilvăneni, care nu mai puteau suporta sarcinile militare, cereau insistent să fie scutiți de obligațiile insuportabile. Cei mai îndrăzneți refuzau chiar să achite prestațiile impuse și să plătească impozite. Nemulțumirea lor răbufnea într-o serie de răzmerițe antihabsburgice și antifeudale cu caracter local. Soldații, recrutați cu de-a sila la oaste, dezertau în masă. Pădurile s-au umplut cu dezertori, care împiedecau autoritățile în efectuarea recrutărilor și chiar eliberau pe recruții noi. Manifestările antihabsburgice și antifeudale, prin numărul lor mare, au avut o importanță deosebită, contribuind la slăbirea dominației habsburgice și a nobilimii feudale.

În anul 1809, pe umerii maselor țărănești transilvănene apăsa povara de a da 6.000 de recruți pentru regimentele de linie, 3.000 de recruți pentru batalioanele de vânători, de a întregi regimentele de graniță și de a suporta și greutatea insurecției nobiliare, căci dintre cei obligați să participe la insurecția nobiliară numai o mică parte era de proveniență nobiliară. Marea masă a celor afectați de această „insurecție nobiliară” provenea din rândurile nobililor mici și țăranilor liberi, neincluși în regimentele de graniță, dar supuși la sarcinile fiscale, fapt remarcat și caracterizat de G. Barițiu astfel: „Mulțimea din ei își puseră oameni în loc cu plată, ca și sașii, sau trimiseră la oaste din iobagii lor pre cîte ceva; se mai (bolnăviseră) cu sute din ei”⁷.

Nobilii mici (ziși nobili cu o sesie) și țăranii liberi din Transilvania, chemați sub arme în anul 1809, trăiau mai ales în comitatele Solnocul de Mijloc (1.601 de familii de nobili cu o sesie, 12,43% din populație), Solnocul Interior (2.239 de familii — 11,28% din populație), în districtele Chioar (2.525 de familii — 31,97% din populație), și Făgăraș (623 de familii de boieri — 8,78% din populație), în scaunele Odorhei (7.340 de familii de secui liberi și 628 familii de armaliști — 61,68% din populație), Mureș (3.628 de familii de secui liberi și 1.415 familii de armaliști — 45,87% din populație) și Arieș (569 familii de secui liberi și 1.007 familii de armaliști — 52,62% din populație)⁸.

Dieta Transilvaniei, convocată la Cluj pentru a decide în problema insurecției și deschisă la 15 iunie 1809, a chemat sub arme și pe nobilii mici, respectiv țăranii liberi, calificați în mod arbitrar drept nobili, indiferent de situația lor materială, chiar dacă erau înglodați în datorii sau se aflau în stare de jeler. Pentru a câștiga loialitatea lor stările au votat două articole de legi care prevedeau scutirea de contribuții a păturilor respective⁹. Conscierile pentru armată au fost începute însă fără ca articolele de legi în cauză să fi fost sancționate de împărat.

Vestea insurecției nobiliare a fost primită cu ostilitate de nobilii mici și țăranii liberi. În scaunele Mureș, Odorhei și Arieș, în comitatele Hunedoara, Solnocul Interior, Turda și altele ei au încercat obținerea scutirii lor de la obligația ridicării la oaste pe calea petițiilor scrise sau verbale, invocând în cererile lor sărăcia, starea lor mizerabilă. Dispozițiile guvernului erau însă categorice: trebuiau înscriși la oaste chiar și acei „care, neavînd nici o avere, se găsesc în stare de jeleri”¹⁰. Văzînd intenția autorităților și a nobilimii mari, în general, de a arunca poverile insurecției nobiliare pe spinarea lor, nobilii mici și țăranii liberi, au

⁷ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1889, p. 552.

⁸ Al. Csetri—Șt. Imreh, *op. cit.*, p. 218—219.

⁹ * * * *Az erdélyi Nagyszedelemiség és hozzá tartozó részek három nemzetekből álló nemes rendeknek 1809-ik esztendőben Kolosvár szabad királyi városban tartatott közönséges gyűlésen folyt tárgyak jegyzőkönyve*, Kolosvárott, 1831, p. 42, 44—46, 61, 73—74, 82, 198; Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arhiva Scaunului Odorhei, Actele Deputației permanente, 40/1809, Idem Arhiva Scaunului Arieș, Actele Comisiei permanente, reg. Nr. V/2, p. 1—17. Idem, Arhiva Comitatului Turda, Actele administrative, 787/1809.

¹⁰ Ibidem.

refuzat să se prezinte, iar cînd s-au prezentat prin atmosfera agitată în care se aflau, constituiau focare de răscoală de mare amploare. Mișcarea de nesupunere a cuprins cu repeziune zeci de sate, avînd cea mai mare amploare în scaunele Mureș și Odorhei și în districtul Chioarului.

În Chioar, ca și în alte părți ale Transilvaniei, mișcarea de nesupunere a izbucnit după o perioadă de frămîntări. Cele 2.525 familii de mici nobili și 660 familii de libertini din district se aflau în conflict de multe decenii cu familia Teleki, care nu numai că stăpînea 41,9% din familiile de țărani aserviți dar, căuta prin orice mijloace să-și mărească averea. De aceea, a urmărit cu insistență să acapareze atît pămînturile obștești cit și cele ocupate prin defrișări din aceste terenuri de către nobilii mici și țărăanii liberi. Nobilii mici și țărăanii liberi chioareni trăiau în condiții similare cu cele ale țărănilor aserviți, chiar dacă ei nu erau obligați la suportarea sarcinilor feudale față de stăpîinii de pămînt. Dintr-o conscripție efectuată în anul 1807, rezultă că acești nobili mici și libertini dețineau în medie pe familie 5,3 iugăre de pămînt arabil și cca. un iugăr de finăță (adică teren de 2,2 care de fin). În același timp (în anul 1820), 52,86% dintre iobagi dețineau între și peste 5—15 iugăre de pămînt arabil (între 5—8 iugăre dețineau 21,2%; între 8—15 iugăre 23,9% și peste 15 iugăre cca. 7,7%)¹¹.

Păturile de țărani liberi din districtul Chioar dețineau în anul 1807 cca. 141 iugăre de teren intravilan, 4.375 iugăre pămînt arabil și cca. 768 iugăre finățe din pămînturile obștești¹². Asupra acestor pămînturi a ridicat pretenții familia Teleki, în calitate de proprietară a domeniului aparținător cetății Chioarului. Familia respectivă considera că numai ea are dreptul de proprietate asupra pămînturilor obștești. Nobilii mici și țărăanii liberi nu erau dispuși însă să renunțe la aceste pămînturi și nici la practica de a obține prin defrișări noi terenuri arabile, căci numai pe această cale puteau să-și asigure cele necesare traiului. Ei s-au opus cu forța familiei respective ori de cîte ori aceasta a încercat să-i alunge de pe pămînturile și intravilanele amintite, fiind adesea sprijinite și de autoritățile locale ostile Teleki-eștilor. Deși dieta din 1790/1791 i-a obligat să rezolve conflictul „pe calea justiției”¹³, acesta n-a putut fi soluționat nici după două decenii. Nu s-au încheiat cu rezultate scontate de familia Teleki nici procesele intentate împotriva nobililor mici și țărănilor liberi, între anii 1801—1807. De aceea, în 1807, ea a efectuat o conscripție a pămînturilor arabile, a finetelor și a intravilanelor inclusiv a celor obținute prin defrișări de nobilii mici chioareni, intenționînd să intenteze la forurile competente centrale, ocolind autoritățile judiciare locale, un nou proces¹⁴. În același timp, pregătirile pentru noua campanie antinapoleoniană a provocat dezertarea în masă a soldaților, pădurile din districtul Chioar și comitatele Solnocul Interior și Solnocul de Mijloc umplîndu-se cu dezertori. Astfel, anul 1809 a surprins districtul într-o atmosferă încărcată, iar guberniul s-a simțit nevoit să dispună introducerea stării excepționale în unitățile administrative respective¹⁵.

¹¹ Al. Csetri—Șt. Imreh, *op. cit.*, p. 219; Zs. Trócsányi, *Az Északi Partium 1820-ban. A conscriptio Czirákyana adatai*, în *Történeti Statisztikai Kötetek*, Budapest, 1966, p. 86—88; Arh. Stat Tîrgu Mureș, Arhiva familiei Teleki, Actele contelui Francisc Teleki, fasc. 28, 6/1807.

¹² Arh. Stat Tîrgu Mureș, Arhiva familiei Teleki, Actele contelui Francisc Teleki, fasc. 28, 6/1807.

¹³ * * * *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1790-ik ékztendőben Karácsony havának 12-ik napjára szabad királyi városba Kolozsvárra hirdetett és több következett napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzseknek és joglatosságoknak jegyzőkönyve*, p. 162—165, 651—652; Szentgyörgyi Mária, *Kövér vidékének társadalmá*, Budapest, 1972, 142—144.

¹⁴ Arh. Stat Tîrgu Mureș, Arhiva familiei Teleki, Actele contelui Francisc Teleki, fasc. 28 nr. 6/1807.

¹⁵ Arhiva Națională Ungară, din Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809, 7193.

Vestea insurecției nobiliare a fost primită cu nemulțumire și de chioreni. Ei nu s-au împăcat cu ideea participării la oastea insurecțională nobiliară. Cu toate acestea, descrierile pentru oaste s-au desfășurat fără conflicte deschise. Dar în ziua de 26 august 1809, cînd la Șomcuta Mare autoritățile au început să organizeze pe cei conșcriși în detașamente și să distribuie armele celor obligați la insurecție, aceștia s-au opus. Cei din plășile Șomcuta Mare și Mireșul Mare, conduși de Anton Butean, Iuon Butean și Alexa Butean din Șomcuta Mare, Ladislau Florian și Gavrilă Balint din Mireșul Mare, Gavrilă Nistor și Onuț Nistor din Poșta și Teodor Dragoș din Cioit, s-au înțeles să refuze a se supune și au aruncat armele. Atitudinea lor ostilă față de insurecția nobiliară a fost cauzată de simțămintele lor antihabsburgice cît și de neîncrederea în autoritățile nobiliare, ei n-au vrut să lupte pentru o cauză străină lor, să-și verse sîngele într-un război dus pentru satisfacerea ambițiilor unor monarhi, departe de patria lor. În același timp fiind vie în memoria lor experiența amară a trecutului, n-au dat crezare — pe bună dreptate — promisiunilor de scutire a lor de dări, deși aceasta a fost votată de dietă. Fiind conștienți că nu vor reuși să se sustragă ușor de la o acțiune a autorităților organizată în tot principatul, ei au condiționat ridicarea lor la insurecție de garantarea drepturilor care li se cuveneau, potrivit legilor vremii și de participarea la insurecție și a nobilimii mari și mijlocii. Mai întîi, ei au prezentat revendicările lor deputăției permanente organ creat în fiecare comitat pentru organizarea insurecției nobiliare, cerînd să fie obligați toți nobilii apți pentru armată să se prezinte la oaste, chiar și acei care au fost omiși din tabelele conșcripționale cu aprobarea autorităților. De asemenea, au cerut să fie scoși din rîndurile contribuabililor toți conșcriși pentru oaste, iar scutirea lor definitivă de dare să fie sancționată de împărat, și publicată¹⁶.

Apoi cînd autoritățile locale au încercat să refacă ordinea invitînd, individual, pe fiecare insurgent care a participat la acțiunea de nesupunere în fața deputăției permanente, fără vreun rezultat, au înaintat autorităților un memoriu, semnat de „nobilii contribuabili din nobilul district Chioar“, prin care au condiționat participarea lor la oaste de scutirea lor de darea către stat, de restituirea sumelor achitate în ultimii ani ca impozit, de obligarea tuturor nobililor de a participa la oaste și de alegerea ofițerilor insurgenți dintre localnici¹⁷. Ei și-au exprimat totodată convingerea că cererea lor va fi acceptată, în caz contrar trebuind să intervină la guvernul și chiar mai sus.

Răspunsul evaziv dat de deputăția permanentă nesatisfăcînd pe răzvrătiți, aceștia au părăsit locul adunării, curtea reședinței districtului Chioar¹⁸.

Ingrijorat de situația creată, periculoasă, administratorul districtului s-a grăbit să raporteze guvernului cele întîmplate, cerînd dispoziții pentru restabilirea ordinii publice. Concomitent, autoritățile locale au luat măsuri pentru a aduce la ascultare pe cei răzvrătiți, în vederea continuării lucrărilor privind organizarea oastei de insurgenți nobili. S-a trecut astfel la depistarea și arestarea conducătorilor (a „corifeilor“) și s-au luat măsuri pentru stăvilirea răzvrătirii, pentru preîntîmpinarea unor alte acțiuni. Totodată, conducerea districtului a încercat să-i convingă de intenția sinceră a dietei de a-i scoate din rîndurile contribuabililor pe toți cei care se vor prezenta la oaste¹⁹.

La începutul lunii septembrie 1809 organizarea în detașamente a celor conșcriși pentru insurecția nobiliară a continuat. Au fost chemați în fața deputăției permanente cei din plășile Boiul Mare și Berchez. Măsurile de precauție luate de autoritățile districtuale au avut efectele scontate. Oamenii credincioși ai autorităților au depistat din timp pe cei care și-au exprimat nemulțumirea în problema insurecției nobiliare, iar conducerea districtului a avut grijă să-i aresteze. Cu toate acestea, numai după ce au pus în cîtușe și au întemnițat pe instigatori, au reușit să ducă la bun sfîrșit organizarea în detașamente și distribuirea armelor

¹⁶ *Ibidem*, 6842/Ins. 441.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

celor conșcriși la insurecție din plășile amintite²⁰. Motivul general invocat de răzvrătiți pentru nesupunerea lor era și de data aceasta sarcinile fiscale apăsătoare, respectiv nesancționarea de către Viena a articolelor dietale privind scutirea de dare a celor obligați la oaste²¹.

Intrucât insurecția nobiliară a fost privită în continuare cu neîncredere și chiar cu ostilitate, administratorul districtului a cerut guvernului să intervină pentru scoaterea celor înșcriși la oaste din tabelele de impunere și a dăpus percepătorului regal districtual ca nu cumva să perceapă dările de la cei obligați la oaste²². Totodată, el a solicitat trimiterea urgentă în district a unui detașament militar care, sub pretextul instruirii militare a insurgenților să supravegheze ieșirea acestora din district și deplasarea lor la tabăra de adunare și de instruire de la Dej²³.

În urma solicitărilor insistente ale autorităților districtuale, guvernul a trimis la fața locului pe consilierul gubernial Sámuel Kemény, la intervenția căruia, în zilele de 9—10 septembrie, au fost puși în libertate sub cauțiune cei arestați pentru răzvrătire. Apoi, într-un cadru solemn, s-au efectuat primele acțiuni de ștergere din tabelele de impunere a celor obligați la insurecție. Înscenările autorităților au continuat prin restituirea sumelor achitate ca impozit, în cazul acelor care au plătit deja impozitul pe tot anul 1809, ca dovadă că insurgenții vor fi scoși din categoria contribuabililor. După toate acestea, insurgenților le-a fost prezentat în limba română regulamentul armatei insurecționiste și le-a fost distribuită solda pe primele cinci zile. În aceste condiții ei au depus jurământul²⁴.

Îndată ce spiritele s-au mai liniștit, detașamentele formate din insurgenții chioreni au fost îndreptate spre Dej, în tabăra de adunare a trupelor. Dar înscenările autorităților districtuale chiorene nu s-au dovedit suficient de convingătoare. Cu atât mai mult cu cât guvernul întârzia să publice patenta imperială privind scoaterea acestor pățuri sociale din rindurile contribuabililor, ceea ce a contribuit la creșterea repulsiei lor față de războiul antinapoleonian, pe care continuau să-l privească ca pe o cauză străină.

Ajunși la Dej, insurgenții chioreni au continuat să-și manifeste nesupunerea. În ziua de 28 septembrie, în timp ce participau la insurecția militară din Cuzdrișoara, au încercat să dezerteze. În ziua următoare au părăsit locul de concentrare un număr de 90 de insurgenți, iar în ziua de 30 septembrie 1809, din cei 508 insurgenți au dezertat un număr și mai mare, rămânând în Dej doar 320 de chioreni²⁵. Numirea unor nobili mici ca comandanți insurgenți în fruntea detașamentelor formate din chioreni (Ladislau Florian, Ioan Buda căpitan, Adam Pelei și Ioan Buteanu locotenenti majori, Ioan Pop și Zaharia Császai sublocotenenti) n-a putut să-i liniștească pe răzvrătiți. La mijlocul lunii noiembrie lipseau încă mulți dintre soldații insurgenți. Cei mai dirji dintre dezertori nu numai că n-au vrut să se întoarcă la detașamentele lor, dar s-au împotrivit chiar cu arme față de cei trimiși pentru arestarea lor (în Preluca)²⁶.

Prin acțiunile întreprinse, prin mișcarea de nesupunere, nobilii mici și țărani chioreni, ca și confrății lor din Secuime și din alte părți ale Transilvaniei, au întârziat insurecția nobiliară, formarea și pregătirea unor noi forțe militare în vederea continuării războiului împotriva Franței burgheze. Trupele insurgente nici la data încheierii păcii de la Viena (Schönbrunn), la 14 octombrie 1809, n-au fost gata pentru efectuarea operațiunii militare pe cimpul de luptă. Prin urmare aceste trupe nici n-au vărsat sînge pentru o cauză străină, pentru apărarea Imperiului habsburgic.

²⁰ *Ibidem*, 7148/Ins. 545.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, 8303/Ins. 1099.

²⁵ *Ibidem*, 8063/Ins. 973.

²⁶ *Ibidem*, 10518/Ins. 1955.

În ansamblul ei, mișcarea de nesupunere a constituit un pericol pentru orînduirea tradițională, feudală, existentă în Transilvania. Fiind adunați și înarmați un număr mare de țărani liberi și nobili mici din diferite părți ale Marelui principat al Transilvaniei, români și maghiari, apăsați de aceleași poveri și nemulțumiți în egală măsură de soarta lor amără, armata insurgentă reprezenta mai mult un pericol pentru clasele dominante, decît o forță militară utilizabilă în războiul antinapoleonian, cu atît mai mult cu cît ea putea să declanșeze o mișcare socială și națională de mari proporții. Sînt semnificative în acest sens cuvintele conțelui Mihai Teleki, judele suprem regal al scaunului Mureș, care atrăgea atenția guvernatorului că „...dacă doar secuii puși sub arme s-ar uni cu armaliștii din Chioar și din alte părți, ce ar putea face? Să ne ferească Dumnezeu și de gîndul urmărilor nefaste ale acesteia”²⁷.

Pe parcursul ei, mișcarea de nesupunere a depășit, în unele părți ale Transilvaniei, cadrul limitat al luptei pentru redobîndirea libertăților pierdute și, îndreptîndu-se împotriva nobilimii, a primit un caracter anti-feudal. Revendicările țărănimii libere, formulate într-un memoriu redactat în 27 august 1809, în scaunul Odorhei („nobilii să nu mai domnească... și iobagii în general să fie eliberați”), ca și încercarea de a declanșa o răscoală deschisă pentru nimicirea nobilimii, în scaunul Mureș, exprimau de fapt dorința întregii țărănime asuprite și aservite de a înlătura orîduirea feudală. Dar ncătrnarea în luptă a țărănimii dependente și lipsa unei forțe sociale conducătoare, consecvent revoluționare, a dus la înăbușirea mișcării de nesupunere. Această mișcare în fond a rămas izolată și n-a putut să se transforme într-o luptă antifeudală generală.

Cu toate acestea, mișcarea de nesupunere din anul 1809 a contribuit în general la accentuarea dezagregării orînduirii feudale din Transilvania. Ca parte integrantă a acestei mișcări generale, frămîntările din anul 1809 din districtul Chioaruli au avut un caracter antihabsburgic, contribuind la deșurarea planurilor militare ale Vienei și ale clasei dominante transilvănene, dar și un caracter antifeudal, primejduind unele poziții ale claselor dominante feudale transilvănene.

ALEXANDRU PAL-ANDREI — NICOLAE SZABO

ANEXE

- I. 1809 august 19, Berchez. Districtul Chioar, solicită guberniului Transilvaniei prelungirea stării statariale cu încă trei luni.

Felséges Királyi Főkörmányzó Tanács!

Június 17-ik napjától e folyó esztendőben 4556. és 4557. számok alatt kiadni mellőztatott azon rendelése következésül, hogy ezen nemes vidéknek is három hónapokig a statarius processussal lehessen élni, és ezalatt a környüállásokról

²⁷ Arh. Stat Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Actele judeiui suprem regal, 303/1809.

tudósításunkat megtegyük, jelentjük alázatosan, hogy még mindeddig ezen perrel nem élhattunk, mert amidőn a hegyi tolvajok üldözését próbáltuk volna, az alkalmatossággal egy hires, Cziple Todor nevezetű hegyi tolvajt ugyan megtaláltak, de mivel magát megadni nem akarta, sőt, az üldözőknek magát gyilkos módon ellene szegetezte volna, agyonlövetett, töstént meg is azolta, és azóta ők is jobban magokra vigyáznak. De mivel csakugyan afféle tolvajok ezen nemes vidék ölében többen is tapasztaltatnak lenni, az adott terminus pedig már szinte elenyészik, kérjük a Felséges Királyi Főkörmányzó Tanácsot azon perrel való éllhetést újabban is három hónapokra megengedni méltóztasson.

Örökös tisztelettel lévén a Felséges Királyi Főkörmányzó Tanácsnak
alázatos szolgálai

Katona Zsigmond m. pr.
Kolozsvári Benedek m. pr.
protocollista

Berkesz, 19-a Augusti 1809.

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809,
nr. 7193.

(Traducere)

Preaînalt Consiliu Regal Gubernial Suprem!

Ca urmare a ordinului pe care ați binevoit a emite sub numerele 4556 și 4557 potrivit căruia și acest nobil district putea, începând din ziua a 17-a a lunii iunie anul curent, intenta timp de trei luni procese statariale cu obligația ca în acest răstimp să înaintăm înștiințările despre evenimentele intervenite, raportăm cu supunere că pînă acum n-am putut aplica acest proces fiindcă atunci cînd am încercat urmărirea tilharilor a fost găsit un singur tilhar cu numele de Teodor Cziple, dar cum acesta n-a vrut să se predea, ba chiar s-a împotrivit urmărilor în mod ucigaș, a fost împușcat și a murit pe loc, și de atunci aceștia sînt mai precauți. Cum s-a constatat însă că astfel de tilhari sînt mai mulți în acest district, iar termenul fixat este pe sfîrșite, rugăm Preaînaltul Consiliu Regal Gubernial Suprem să binevoiască a permite să beneficiem încă trei luni de dreptul de aplicare a aceluia proces.

Rămînînd cu respect veșnic Preaînaltului Consiliu Regesc Gubernial Suprem

slugi supuse
Katona Zsigmond m. pr.
Kolozsvári Benedek m. pr.
protocollist,

Berchez, 19 august 1809

2. 1809 august 26. Șomcuta Mare. Raport către guberniul Transilvaniei despre refuzul armaliștilor chioreni de a se ridica la oastea nobiliară, în anexă memoriul lor, împreună cu răspunsul primit.

Felséges Királyi Főkörmányzó Tanács!

Altal esvén 24-ta praesentis a vidéki nemesség lustráján, tegnap, 25-én mindjárt hozzá is fogtunk a szakaszok formálásához, e végre a nagynyíresí járáson kezdvén, azt estig rendbe is szedtük, és a tábori szolgálatra alkalmasokat kiváló-

gatván, azoknak a fegyvereket kiosztottuk, s egyész csendességgel szállásokra osztottak.

Ma, 26-ta, amikor a nagysomkúti járásnak szakaszokra való formálásához akartunk volna fogni, némely rosszindulatúak, csak abból az okból, hogy megsejditették magokat abból a kategoriából valónak lenni, melynél fogva magoknak vagy gyermekeiknek személyesen elé kellett állani, tehát, hogy személyeiket vagy gyermekeiket képzeldések szerint végképpen vagy akárcsak egy ideig a kimeneteltől mentő tehetség, más értetlenebbeket, akiket magokkal vagy a magok gyermekeivel egyenlő sorsra rendeltetteknek képzelték, ültetni s lázasztani kezdték, s minekutána azokat magokkal egyenlő gondolkodásra, s kétségkívül, határozatra bírta volna, nagy szóval s hangon kezdték kiabálni, melyből egy néhány szempillantók alatt közönséges láрма s kiáltozás eredett, és fegyvereiket le kezdték hányni.

Ezen összveseregzés és láрма esett a praetorialis ház udvarán, azalatt míg a permanens deputatio bent a sessionalis házban papiroson a szakaszoknak kicsinálása felett s a permanens deputatiohoz benyújtott instanciákra kíváncsi választok felett tanácskozott.

A lármának meghallására az egész permanens deputatio velem, adminisztrátorral az udvarra kiment a zendülés okát megtudni, és a fegyverek lehányását akadályoztatni. Minekutána a lázasztók ösztönzése miatt, nagy későre, a láрма annyira csendesedett, hogy szólni lehetett, megszólítottak, adták okát nyughatatlanságoknak, melyre, amint a lármából ki lehetett hozni, azt felelték:

a. Ha egyik megyén, menjén mind, valamennyi van, mert egyik a másik nélkül nem megyen; márpedig sokan vagynak olyanok, akik a fegyverhordozásra alkalmatosak, és nincsenek felírva. Továbbá, némely háztól senki sem megyen, mástól pedig többen is mennek.

b. Töröltessék ki előbb az adózó tabellából minden, és az Öfelsége pecsétje s aláírása alatt költ assecuratioja adassék kezekbe hogy lássák, mert még voltak egyszer két esztendeig kivéve, de azután egyszerre mind a két esztendőre valót megvették rajtok vasas német executorok által, s attól most is tartanak, s több efféleket.

Meghallgatván nyughatatlanságoknak okait, értékre adatott, hogy mindezek nem elégséges okok arra, hogy lázadást indítsanak, és ha kinek mi sérelme lenne, annak orvoslását nem a lázadozás útján kell keresni, melynek rettenetes büntetése vagyon, hanem a magok sérelmeinek a concernens előjárók eleibe való terjesztése által.

Ugyanazért, ha valami hibát vettenek volna észre a lustrában s valaki kimaradt volna, jelentsék bé. Ha pedig mások a lustrából kifelejtettek volna, valami olyan környülállásért, melynél fogva törvényes exentiójokat várhatnák, valamint eddig is némelyek cselekedtenek, különös memoriálisban a permanens deputatio-nak adják bé, és múltó tekintetbe fog vétetni.

Az adó alól való kitöröltetésekről szóló assecuratióknak kiadásáról ezennel is bizonyossá tettettek, éshogy eddig is ki nem vették, magok voltak az okai, mert nem kérték. Megmutattattak, s mindenki gondolható módon az adó alól való kivételről és a tabellából leendő kivonásáról assecuráltatott, hozzátévéen azt, hogy az expunctio addig meg nem eshetik, míg a lustrálóról készült protocollum a Főkörmányzó Tanácshoz fel nem küldetik, és aszerént kitöröltetések iránt rendelés nem tétetik.

De mindazokra is meg nem nyugodtanak, egynéhányan kívül a fegyvereket mind lerakták.

Látván, hogy lecsendesedni nem akarnak, rendre azok, akiknek a fegyver kiosztatott volt, elészóltattak, és egy hathatós intés által annak visszavételére unsoztattak. Némelyek közülök fel is vették újabban, s egész csendességgel viselik magokat, a nagyobb rész pedig teljességgel engedelmeskedni nem akar.

Mikor a deputatio tudósítását ennyi részben írásba tette volna, beadnak egy memoriálist, melyben kívánságaikat feltették, és hogy mindaddig valameddig azok-

ra kedvek szerint való választ nem kapnak, fegyvert sem fognak, nyilván kifejezték, melyet mi in originali a ráadott válasz másával ezennel bé is nyújtunk.

Ennyire menvén a nyughatatlanok ösztönzésére a dolog, a permanens deputatio tanácsosnak vélte a dolgot a Főkormányzó Tanácsnak bejelenteni, a korifeusokat megbüntetés végett feladni, és arról hogy továbbá mitévő legyen, utasítást kérni, azalatt pedig a fegyverek kiosztásától s a seregek formálásától megszűnni, ahelyett eddig való operatióit a felküldhetésre tisztába vétetni, a korijektumokkal foglalatoskodni.

A nevezetesebb korifeusok közül a következők a nevezetesebbek, kikről in extractu a conscriptiót* küldjük:

Nagysomkútról: Buttyán György fia, Antal, Popa Szimionné (veje, Buttyán Juon), Buttyán Gávriláné és a fia, Alexa:

Nagynyíresről: Florián László, kinevezett strázsamester, aki önként ajánlotta volt tegnap magát, ma mégis ő hozta fel a gyakorlás helyéről a fegyvereseket; a fegyvert előre maga letette, s a többivel is osztán letétette, és Bálint Gávriila;

Pusztafentősről: Nyisztor Gávriila és Nyisztor Onutz;

Csoltról: Drágos Todor.

Ezek kezdték a lármát, ezek futkorásztak alá s fel a nemesség között, ezek tétették le másodszor is azokkal a fegyvert, akik az első intésre visszavették volt.

Ezeket a deputatio büntetés alá vonatta volna mindjárt, de sem tanácsosnak, sem lehetségesnek nem látta, kevesekhez lehetvén teljes bizodalma a jelenvalók közül.

Mindezekről midőn a permanens deputatio a Felséges Királyi Főkormányzó Tanácsnak további rendelkezést alázatosan kérné, örökös tisztelettel vagyunk a Felséges Királyi Főkormányzó Tanácsnak

alázatos szolgálai

Augustus
deputatio üléséből, 1809. 26-ik
Költ Nagysomkúton, a permanens

a permanens deputatio actuariususa
Takáts Pál m.pr.
Katona Zsigmond m.pr.

(A N E X A):

Méltóságos Administrator Úr és Tekintetes Permanens

Deputatio, nekünk méltóztatott kegyes Patrónus Uraink!

Ezelőtt sok esztendőekkel mi is, akik most actu contribuálunk, a contributio alól eximálva voltunk, de nem tudhatjuk micsoda oknál fogva, egynéhány esztendőktől olta újra contributio alá vétettünk, még oly terhesen, hogy sok esztendőkről simul et semel kellett fizetnünk, és sokan akkor végképpen megszegényedünk. Mármost, újon oly reménység táplált és táplál, hogy a contributio alól mentté tétettünk, és az ígért ugyan megvagyon, de az effectuma nincsen, mely szerint most az insurrectióra szoríttatunk, s egy lélekkel mindenkor készek vagyunk insurgálni, de azt megkívánjuk:

1-o. Hogy, amint a múlt tekintetes marchalis szék alkalmatosságával olvasztatott, hogy a valóságos törvényes contribuens nemesek is nem fognak contribuálni, és hogy Felséges uralkodó Fejedelmünk cum solita subscriptione sub authentia augusztus hónapjának elején azon felséges decretuma megjön, mely ha megjött, megkívánjuk felolvastatását és párban kiadattatását;

2-do. Hogy azóltától fogva, amióta másodszor contributio alá estünk, tehát az eddig contribuált gaüntum restituáltassék vissza, és ennek utána is in infinitum sohasem contribuáljunk;

* Extrasul necuprinzind date mai semnificative, a fost neglijat.

3-tio. Hogy mindazok, akik eddig is immunitásban voltak és vannak, azok is velünk együtt de domo ad domum álljanak elé, és insurgáljanak ök is;

4-to. Hogy a tekéntetes nagyobb rangú vidékünkbéli földesurak közül nemes insurgensek közt leendő tiszt urakat, felsőtől alsóig kezdve elsőbben is megválasztván, esmerjük meg.

Mindezen alázatos kérésünk, melynek négy punctumokból állanak, ha tökéletes efectumra vétettnek, és cum o integra sollicitudinē elsőbben is teljesedjenek, elsőbben mi is Felséges uralkodó Fejedelmünkért, nemcsak hazánkért és nemes hazánk védelmezéséért mindenkor insurgálni készek vagyunk. Nem teljesedvén elsőbben ezen fennirt kéréseink, kéntelenek leszünk a Felséges Királyi Guberniumhoz recurrálni, s onnat feljebb is.

Mely alázatos esedezésünk mellett, midőn szokott alázatossággal kegyes választ elvárván, szokott tisztelettel maradunk

Méltóságos Administrátor Úr Nagyságodnak és a

Tekintetes Permanens Deputatiónak

alázatos szolgálai

nemes Kővár vidéki contribuens nemesek

V Á L A S Z

A közelebbi marchalis széken az egész Kővár vidéki nemesség előtt világosan és anyal nyelven érthetőleg megmagyaráztatott volt a nemes ország rendjeinek az insurrectióról szóló végzése s azzal összekötött adófizetés alól való kivétele minden contribuens nemesnek, megmutatván a Felséges Királyi Főkörmányzó Tanácsnak arról szóló affidatiója, addig is míg Őfelsége által az articulusok megerősítenének. Mindazonáltal ezen permanens deputatio, noha megvagyott afelől győződve, hogy ezen instantia nem az egész vidékbéli contribuens nemesség meg egyezéséből, hanem csak a jelen volt némely nyughatatlanabbak indításából készítettett, újra is e szerint teszi maga világosításait az instánsok kívánságaira:

1-re. Az új articulusok confirmatiója, mihelyt Őfelségétől, akit a terhes háborúnak gondjai most szerfelett elfoglaltak, meg fog érkezni, legottan publicáltatni és authentia mellett ki is fog adatni.

2-ra. Az ezelőtt való esztendőekben fizetett adónak visszafordítására nem terjedvén ki az ország rendjeinek határozása, a permanens deputatióknak nincsen activitásában az ország gyűlése felett e részben defixálni. Arról pedig hogy 1809-ben eső Augustustól kezdődve a nemesség adófizetésre ne kényszeríttessék, az aránt a királyi perceptorhoz még a marchalis szék alkalmatosságával megtétetett a rendelkezés.

3-ra. A permanens deputatio ezen részben is, valamint eddig, úgy ennekutána is, az ország rendjei végzéséhez kénytelen magát alkalmaztatni.

4-ra. Personalis lévén az insurrectio, valakik törvényesen nem exemptusok, insurgálni fognak. Tisztet is a nemes vidék érdemesebb tagjaiból fognak választani, és megerősítés végett a Felséges Királyi Főkörmányzó Tanácshoz felküldeni, kiknek nevek, mihelyt a confirmatio megérkezik, azonnal publicáltatni is fog.

Mindezekből bővebben állaltván a nemesség, hogy a permanens deputatio mindenkben az ország nemes rendjei végzését követte, azért inti, és ajánlja újabban is a nemességnek, gondolják meg, mit cselekednek, és éppen akkor, mikor még óhajtott törvényes szabadságoknak helyreállítását az ország nemes rendjei meghatározták, s maga Őfelsége is az eddig való teherviselések alól mentté tenni kívánják, és nemesi kötelességek teljesítésére hívja, teljesítsék azt készséggel, megemlékezvén arról, egy nemes ember fejedelméhez való hívségénél fogva hazájának oltalmára mivel tartozik. Hajtsanak fejet az ország végzésének, és legyenek gondolkodásokkal és cselekedetekkel is igaz nemesek.

Költ nemes Kővár vidék Permanens Deputatiónak Nagysomkúton 1809-ik esztendőben, Augustusnak 26-ik napján tartott üléséből.

kiadta Takáts Pál
a permanens deputatio actuariusá.

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei.
1809, nr. 6842/Ins. 441.

(Traducere):

Preaînaltului Consiliu Regal Gubernial Suprem!

Înceind în 24 curent lustra nobilimii din acest district, ieri, în 25, ne-am și apucat de formarea plutoanelor, pe care am început-o cu plasa Mireșul Mare și am terminat pînă seara, astfel, selecționind pe cei apti pentru serviciul de campanie, le-am distribuit armele și aceștia s-au și împrăștiat spre sălașurile lor.

Azi, în 26, cînd am vrut să ne apucăm de formarea în plutoane a plășii Somcuta Mare, unii răuvoitori, doar din cauză că au bănuat a fi din categoria celor care vor trebui să se înroleze, ei în persoană, sau copiii lor, ca să se sustragă de tot, sau măcar pe un timp de la ridicare la oaste, sau să scape de aceasta, potrivit, închipuirilor lor, pe copiii lor, au început să-i ațite și să-i răzvrătească pe cei mai puțin pricepuți, dar pe care îi considerau a fi de aceeași soartă cu ei și cu copiii lor, și după ce i-au convins și i-au făcut a fi de aceeași părere cu ei, au început să strige cu voce tare și în cîteva secunde s-a creat o gălăgie generală și au început să-și arunce și armele.

Această adunare și gălăgie a avut loc în curtea reședinței districtuale, în timp ce deputăția permanentă se afla în casa de sedințe și delibera asupra răspunsurilor de dat la cererile înaintea deputăției permanente.

Auzind gălăgia, întreaga deputăție permanentă a ieșit în curte împreună cu mine, administratorul, pentru a afla cauza răzvrătirii și pentru a împiedica aruncarea armelor. După ce, tîrziu, gălăgia provocată de răzvrătiții s-a potolit, într-aita încît se putea sta de vorbă, au fost somați să explice cauza stării lor agitate, la care — după cum s-a putut pricepe în gălăgia aceea — au răspuns:

a). Dacă merge unul, să meargă toți cîți sînt, pentru că unul fără altul nu va merge; iar aici sînt mulți care sînt apti pentru arme, dar nu sînt conșcisi. Apoi, că de la unele case nu se duce nimeni, iar de la altele chiar mai mulți.

b) Mai întîi să fie sterși din tabelele de impuneri și să li se dea în mînă scrisoarea de garanție emisă cu pecetea și cu semnătura mării sale, să vadă (cu ochii), pentru că au mai fost odată scutiți pe doi ani, dar pe urmă i-au constrîns cu dragoni germani să achite totul deodată, de care se tem și acuma și alte asemenea.

Ascultînd cauzele neliniștei lor, li s-a adus la cunoștință că acestea nu sînt suficiente pentru pornirea unei răzvrătiri, iar dacă cineva ar avea vreo plîngere, rezolvarea ei să o caute nu prin răscoală, care se pedepsește drastic, ci prin înaintarea plîngerilor la autorități.

De asemenea, dacă au constatat vreo greșeală în liste, dacă cineva a fost omis, să declare. Dacă unii au fost omisi pentru niste considerente după care speră să obțină scutirea lor legală, cum au și procedat unii pînă acum, să-i declare deputăției permanente în memoriu făcut în acest scop, care va fi luat în considerare adecvată.

Prezentarea scrisorii referitoare la scutirea lor de dări a fost efectuată și de data aceasta și numai ei au fost de vină că nu au ridicat (copia ei) pînă acuma, fiindcă n-au cerut-o. (Aceasta) le-a fost arătată și toată lumea a fost asigurată de scutirea de dări și de ștergerea din tabelele de impuneri, cu cea adăugire că ștergerea nu va putea avea loc pînă cînd protocolul întocmit despre lustră nu va

fi înaintat Consiliului Gubernial Suprem și nu va fi dată (de acolo) dispoziție referitoare la aceasta.

Dar nu s-au liniștit nici la aceasta, și în afară de unii, cu toții au pus jos armele.

Văzînd că nu vor să se liniștească, au fost chemați pe rînd cei cărora li se distribuise arme și au fost îndemnați, prin admonestări serioase, la reluarea lor. De data aceasta unii le-au și reluat și se comportă liniștiți, dar marea parte nu vrea nici cum să se supună.

Cînd deputația a ajuns pînă aici cu întocmirea raportului, au depus un memoriu în care au cuprins doleanțele lor și au declarat fățiș că nici nu vor lua armele pînă cînd nu vor primi răspuns pe placul lor, pe care noi îl înaintăm în original, împreună cu copia răspunsului dat la acesta.

Ajungînd lucrurile pînă aici, în urma îndemnurilor celor neastîmpărați, deputația permanentă a considerat de dorit: a raporta faptul Consiliului Gubernial Suprem, a denunța pe corifei, pentru a fi pedepsiți, a cere instrucțiuni în vederea continuării acțiunii, cît și a suspenda pînă atunci distribuirea armelor și formarea trupelor, în locul cărora să procedeze la transcrierea în curat a actelor întocmite pînă acum, în vederea înaintării lor și să se îndeletnicească cu alte obiecte.

Dintre corifeii mai însemnați mai de remarcant sînt următorii, despre care trimitem în extras descripție:*

Din Șomcuta Mare: fiul lui Butean Gheorghe, Anton, Butean Iuon, ginerele soției lui Popa Simion, soția lui Butean Gavrilă și fiul său Alexa.

Din Mireșul Mare: Florian Ladislau, numit deja plutonier, care s-a oferit voluntar ieri, totuși, azi el a adus aici de la locul instrucției pe cei înzestrați cu arme, el a depus mai întîi arma, după care a determinat și pe ceilalți să le depună, și Balint Gavrilă.

Din Poșta: Nistor Gavrilă și Nistor Onuț.

Din Cîolt: Dragoș Todor.

Aceștia au început tulburările, aceștia au alergat în jos și în sus printre nobili, aceștia i-au convins să depună armele a doua oară pe cei care la prima somație le ridicară. Împotriva acestora deputația ar fi luat de îndată măsuri de pedepsire, dar n-a considerat nici util, nici posibil, neavînd încredere deplină decît în puțini dintre cei prezenți.

Solicitînd cu supunere deputația permanentă noi ordine ale Preaînaltului Consiliu Regal Gubernial Suprem rămînem servitori supuși ai Preaînaltului Consiliu Regal Gubernial Suprem

Katona Zsigmond m. pr.

Dat în Șomcuta Mare, din ședința
deputației permanente. la 26 august
1809.

Takáts Pál
scribul deputației permanente.

* Extrasul necuprinzînd date semnificative nu a fost inclus

(A N E X A)

*Preailustre Domnule Administrator
și Spectabilă Deputație Permanentă,*

Domnilor noștri patroni milostivi!

Cu mulți ani în urmă și noi, care în prezent dăm contribuții am fost scutiți de dări, dar neștiind din ce cauză, de cîtiva ani sîntem din nou impuși la dări, și încă atît de grav, încît a trebuit să plătim toate deodată, pentru mai mulți ani, și atunci mulți au sărăcit de tot. Iar acum din nou ne-a hrănit și ne hrănește speranța că vom fi scutiți de contribuții, și promisiuni într-adevăr avem, dar ne-

îndeplinite, potrivit cărora sîntem constrînși la insurecție, și sîntem oricînd gata într-un suflet pentru insurecție, dar cerem:

1. (Dacă e adevărat) că, așa cum s-a citit cu ocazia ultimului onorat scaun marchal, nici nobilii contribuabili (de pînă acum) nu vor da contribuții, despre care la 1 a lunii august va sosi milostivul decret cu semnătura autentică a mării sale principele nostru domnitor și dacă acesta a sosit, solicităm citirea lui în public și eliberarea lui în copie.

2. Că de la data de cînd am căzut a doua oară sub contribuții, suma contribuției să ne fie restituită și de acum încolo să nu mai dăm contribuții pe veci.

3. Ca toți aceia care au fost și sînt și acuma în imunitate să se ridice, împreună cu noi și să se prezinte la oaste de la fiecare casă.

4. Să se aleagă mai întîi domni ofițeri insurecționiști, de la superiori începînd pînă la inferiori, dintre onorabilii stăpîni de pămînt mai remareați din districtul nostru.

Dacă cele cuprinse în supusa noastră cerere, care constă din patru puncte, vor fi pe deplin ascultate și vor fi îndeplinite înainte de toate, cu toată strădania; atunci și noi, înainte de toate, sîntem gata oricînd să ne ridicăm la oaste pentru mărîitul nostru principe domnitor, cît și pentru țară și pentru apărarea nobilei noastre patrii. Dacă mai întîi nu vor fi îndeplinite cererile noastre suscrise, vom fi nevoiți să apelăm la Preaînaltul Guberniu Regal și de acolo și mai sus.

Pe lîngă supusele noastre rugămînti, așteptînd cu obișnuită supunere binevoitorul răspuns, rămînem cu obișnuitul respect,

săracelē slugi supūse

ale Mărîtului Domn Administrator
și ale Onoratei Deputății Permanente

nobilii contribuabili ai nobilului
district Chioar.

Răspuns

La ultimul scaun marchal a fost explicat clar și inteligibil în limba maternă, în fața întregii nobilimi ai districtului Chioar, hotărîrea stărilor nobilei țări privitoare la insurecție și, legat de aceasta, scutirea de dări a tuturor nobililor contribuabili, fiind arătată și scrisoarea de garanție referitoare la aceasta a Preaînaltului Consiliu Regal Gubernial, dată pînă cînd vor fi sancționate articolele (de legi) de mărîia sa. Totuși, această deputăție permanentă, cu toate că este convinsă că petiția nu a fost făcută în urma înțelegerii nobilimii contribuabile din întregul district, ci doar la sugestia unora dintre cei prezenți, mai agitați, dă din nou lămuririle sale la dorința petiționarilor:

La 1-a: Va publica și va elibera și (în copie, autentică), confirmarea noilor articole (de legi) de îndată ce va sosi de la mărîia sa, pe care grijile războiului atît de apăsător îl rețin peste măsură.

La a 2-a: Hotărîrea stărilor țării neextinzîndu-se și asupra restituirii dărilor plătite în anii anteriori, această chestiune nu intră nici în sfera de activitate a deputăției permanente, far în legătură cu neobligarea nobilimii la contribuții, începînd cu 1 august 1809, s-a dat ordin receptorului regal încă cu ocazia scaunului marchal.

La a 3-a. Și în această privință deputăția permanentă este obligată să respecte și de acum încolo hotărîrile stărilor țării, ca și pînă acuma.

La a 4-a: Insurecția fiind personală, cei care nu sînt scutiți legal, se vor ridica cu toții la oaste. Și ofițerii vor fi aleși dintre membrii mai merituosi ai nobilului district și vor fi propuși pentru confirmarea Preaînaltului Consiliu Regal Gubernial Suprem, numele cărora, de îndată ce va sosi confirmarea, va fi dat publicității.

Din toate acestea, poate vedea nobilimea că deputăția permanentă a urmărit în toate hotărârile stărilor nobile ale țării, de aceea avertizează nobilimea și-i recomandă din nouă să gândească bine ce face, și tocmai atunci când stările nobile ale țării au hotărât restabilirea libertăților lor legale mult dorite și chiar mărirea sa dorește să o scoată de la suportarea contribuțiilor și cheamă la îndeplinirea îndatoririlor lor nobiliare, să execute acestea cu promptitudine, aducând aminte de îndatoririle la care este obligat un nobil, izvorite din fidelitate față de principele său, pentru apărarea țării sale și pentru ocrotirea rangului său nobiliar, a libertății și stării sale legale. Să dați ascultare hotărârilor țării și să fiți atît prin gîndurile cît și prin faptele nobili.

Dat din ședința deputăției permanente a nobilului district Chioar, ținută în Șomcuta Mare, în ziua de 26-a a lunii august din anul 1809.

Eliberat de Takáts Pál
scribul deputăției permanente

3. 1809 septembrie 2, Berchez. Raport către guvernul Transilvaniei despre opoziția chiorenilor față de insurecția nobiliară.

Méltóságos Gróf Gubernator Űr,
Kegyelmes Patronus Uraim!

A lustrán által esvén, minekutána a nyiresi egész járásnak a fegyvereket szép csendességgel, minden legkisebb békétlenség jele észrevétele nélkül kiosztottuk volna, és másnap minden legkisebb járásnak akartuk volna kiadni, némely nagysomkúti járásbeli nyughatatlanok ingerlésére az elebbeni napról gyakorlász végett marasztott nagynyiresi járásbeliek miképpen hányták légyen el a fegyvereket, kevés számú engedelmebbeket kivéve, ma egy hete Excellenciádnak és a Főkörmányzó Tanácsnak stafétán küldött tudósításunkban bejelentettük volt. Azután harmadnapra vagy kettőt a korifeusok közül kézre kerítvén, arestomba tettettük, és általok a lázadás indítóit kezdtük nyomozni. Azalatt pedig a hátralévő járásokból az előkelőbb s értelmebb nemeseket mind magam, mind pedig a processuális s más kedveltettebb tisztviselők által igyekeztem arra disponálni, hogy amikor elé fognak szólíttatni, a fegyvert vegyék fel, azonban olyan készüléket is tettünk, hogyha találatnának mégis olyanok, akik nyakaskodnának, s a fegyvert elfogadni nem akarnák, töstént szorosan foghassuk s arestomba kísértethessük.

Ezen idő alatt a már arestomban volt korifeusokért atyjokkiai reménykedni kezdettek, és ajánlották magokat, hogy a fegyvert nemcsak a korifeusok által felvétetik, hanem a több falujokbélieliekkel is, kik elvitettek volt. Kemény fedések és szemrehányások után a fegyverek kiadását, az egyik nevezetesebb korifeuson kívül, ki most is arestomban ül katonavason, a többinek megígértük. Másnapra, melyen kiadásokat határoztuk, a nagybunyi járást; mára pedig a berkeszit, mint amelyeknek engedelmisségéhez és hajlandóságához inkább bízunk, bédéztük. Így aztán: tegnap a nagybunyi, ma pedig a berkeszi járásoknak a fegyvereket kiosztottuk, s felvettük.

Hogy minden zúgás nélkül esett volna ezekre nézve is a felvétele, nem erősíthetem, de előre gondoskodván olyanokról, kiknek segedelmezéséhez bízhatunk, a lármát indítani akarókat azonnal elfogattuk, és arestomba katonavásra tettettük. Ezen móddal a lármát mindjárt kezdetiben megfojtván, egy kevés megrettentenek, s annál fogva azután mind a két járásnak rendre a fegyvert kiosztottuk. Holnap már a vádi, holnapután pedig a solymosival tesszük meg a próbát. Legutoljára hagytuk a lázadást legelőbb indított nagysomkúti járást. Már azt gondolom a hátralévő járásoknak is kioszthatjuk, a somkúti kívül, ebben lévén a legnyakasabb korifeusok, ettől csak tartok.

Minden nyughatatlankodásoknak okául az adófizetés alól őket feloldozó artikulusnak nem confirmációját adják fel. Nagy megcsendesedésekre szolgálna azért egy elsőben az is, hogyha most a lustrale protocollumok beküldésével az adó alól leendő kitöröltetésekről késedelem nélkül rendelés tétetnék a királyi perceptor úrhoz, és ennek a kitöröltetésnek valami solemnis formalitása lenne, mely által

annak híre hamarébb elterjedvén, közönségesebb elcsendesedést szerezne.

En pedig azalatt is meghagytam a királyi perceptor úrnak, az adó felszedésében szorosan reávigyázzon, nehogy valamelyik commissaruissa a lustrale protocollumba beírt nemesek közül valamelyiket az adó fizetésire szorítsa. De ennél is többet tenne még az, hogyha az olyanoknak, akik már az egész esztendőre valót kifizették, annak rebonificatiója haladék nélkül megeshetnék, mert ilyenek sokan vannak, és ezek többnyire a tehetősebb és tekintetesebb gazdák, kikre a nagyobb rész figyelmez.

Amennyiben mindazonáltal az idevaló nemességnek gondolkodási módjából kihozhatom, az eddigvalók szerint, nem merem egész bátorsággal ígérni, hogy őket innen a vidékből csendességgel, sőt, még lármával is egykönnyen ki lehessen mozditani. Annyival is inkább, hogy elegendő assistenseink, ha sokan találnák felütni magokat, nem lennének. Ennélfogva csak abból az okból is, hogy sem a vidékben, sem az insurrectionál olyan tisztjeink, kiknek a nemesség előtt tekintete s az ő gondolkodásokat hajtogató tehetősége lenne, nem sokan, sőt, felette kevés számmal vagynak, aki(k) pedig tökéletesen értené(k) az execirozást, egy sincsen, igen jónak vélném, hogyha a gyakorlatozás színe alatt bár egy fél compania regularis katonaság jöhetne a vidékre, és az is nem a szélbéli regimentektől, mivel úgy gyaniptom, hogy a vélek egy állapotra jutástól is alattomban tartanak, hanem a jäger battalionoktól vagy más feldregimentektől, amely egynéhány napok alatt őket a hadi fordulásokban szoktatván, annakutána elkísérné a contractio helyére.

Hogyha pedig ennek módját találni nem lehetne, itéletem szerint legjobbnak azt gondolnám, hogy ezeknek béindítások addig haladna, míg azt megérthetnék, hogy már a szomszéd nemes vármegyéből is érkeztenek insurgensek Désre. Mivel ezzel a móddal is inkább lehetne remélni kimozdithatásokat.

cunnnnehlebatci

Mindezeket pedig azért bátorkodom Excellenciádnak bejelenteni, hogy ezekből körülállásainkat s elővett intézeteinket meglátván, bölcs tanácsával bennünket éltetni, vagy legalább, ha minden törekedéseink mellett is a parancsolt időre meg nem jelenhetnénk, nekünk kegyesen megengedni méltóztassék.

Ami az insurrectionál felveendő tiszteket illeti, azoknak is nagy szűkiben vagyunk, mert az altiszteket, strázsamesterig fel kivéve, 3 fő- és ugyanannyi alhadnagyon kívül, többet bajosan fogunk a 3 companiához kiállithatni. Márpedig, hogy a megyéből valók legyenek a tisztek, kiket a nemesség esmér, s nem idegenek, engedelmességekre és a vidékből való kimozdithatásokra felette sokat téssen, és ezeknek is tehetségek oly csekély, hogy csak equipirozásokat kipótolni is ugyan gondot ad.

A közinsurgensek száma, kik tábori szolgálatot tehetnek, ellátásunk szerint a lovasoké 12-re, a gyalogoké pedig közel 600-ra fog menni.

Ezeket hivatalbéli kötelességemnél fogva midőn Excellenciád kegyes színe eleibe terjeszteném, örökös, alázatos és mély tisztelettel maradtam Excellenciádnak:

alázatos szolgálja
Katona Zsigmond m.pr.

Sárosberkeszen, 1809. die 2-a Septembris

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809, nr. 7148/Ins. 545.

(Traducere):

Preailustre Domnule Conte Gubernator, Domnilor protectori milostivi ai noștri!

Cum au aruncat armele, în afară de cițiva, mai ascultători, cei din plasa Mireșul Mare, reținuți pentru instrucție din ziua anterioară, la îndemnul unor neastîmpărați din plasa Șomcuta Mare, a doua zi după efectuarea conserierii și

după împărțirea armelor întregii plăși Mireș, fără vreun semn de neliniște, când am vrut să împărțim armele și plășii Șomcuta, am raportat deja prin informarea trimisă prin ștafetă azi o săptămână Excelenței Voastre și Consiliului Gubernial Suprem. A treia zi după aceea punind mina pe cîțiva dintre corifei, i-am băgat la arest și ne-am apucat de investigarea lor pentru depistarea acelor care au inițiat răscoala. În același timp m-am străduit să conving atît eu personal, cit și prin oficialii mai simpatizați, pe nobilii mai distinși și mai deștoinici din plășile care urmau la rînd, ca atunci cînd vor fi chemați să primească armele, dar am luat și măsuri de izolare de îndată și de băgare la arest a acelor care s-ar încăpățîna și n-ar vrea să primească armele.

Între timp confrății corifeilor aflați la arest s-au oferit, cu speranțe, că vor determina nu numai pe aceștia să primească armele, ci și pe alții consăteni de-ai lor care au fost luați. După aspre dojeniri și reproșuri, le-am promis distribuirea armelor la toți, în afara unuia dintre corifeii mai remarcați, care acum se află la arest în cătușe militărești. Pentru ziua următoare am convocat în vederea distribuirii (armelor) plasa Boiul Mare, iar pentru azi plasa Berchez, în care am avut mai multă încredere în privința supunerii. Și astfel am împărțit armele ieri plășii Boiul Mare, și azi plășii Berchez, pe care aceștia le-au acceptat.

Desigur, n-aș putea susține cu tărie că ar fi avut loc această acceptare (a armelor) fără cea mai mică cîrtire, dar asigurîndu-mă de ajutorul acelor pe care ne puteam bizui, am prins de îndată pe cei care încercau să inițieze revolta și i-am băgat la arest în cătușe militărești. Înăbușind în acest mod revoltele încă de la început, s-au speriat într-o oarecare măsură și astfel am distribuit armele celor două plăși. Mîine vom face încercare deja cu cei din (plasa) Vadu, iar poimîine cu (plasa) Șoimuș, lăsînd la urmă plasa Șomcuta Mare, care a inițiat răscoala. Cred că deja le putem distribui și la restul plășilor în afară de cea a Șomcutei, în aceasta fiind corifeii cei mai încăpățînați, de aceasta temîndu-mă totuși.

Ca motiv pentru neliniștea lor ei invocă neconfirmarea articolelor privitoare la scutirea lor de dări. De aceea ar slui foarte mult pentru liniștea lor dacă, înainte de toate, s-ar da acum, cu ocazia înaintării protocoalelor lustrale, o dispoziție neîntîrziată domnului perceptor regal despre scoaterea lor de sub dări și dacă această ștergere ar avea loc în împrejurări oarecum solemne, datorită cărora vestea s-ar răspîndi mai repede și ar avea, ca urmare o liniștire mai generală.

La rîndul meu i-am atras atenția domnului perceptor regal ca să vegheze, cu strictețe la încasarea dărilor, nu cumva, careva comisar al său, să oblige la plata dărilor pe vreunul dintre nobilii trecuți în protocolul lustral. Dar va conta și mai mult, dacă va avea loc cît mai repede despăgubirea acelor care au plătit darea pe întregul an, fiindcă din ăștia sînt mulți și în bună parte gospodari mai înstăriți și cu prestigiu mai mare, care sînt ascultați de restul.

După cum îmi dau seama, din modul de a gîndi a nobilimii de aici, potrivit celor întîmplare pînă acum, nu pot promite cu toată siguranța că-i vom putea scoate cu ușurință de aici din district în liniște, ba chiar nici cu tărahoi. Cu atît mai mult cu cît ajutoare, dacă s-ar împotrivi mulți, nici n-am avea. Și prin urmare din simplul motiv că nu sînt mulți, chiar sînt foarte puțini aceia, atît între cei din district cît și între ofițerii insurgenți care pot influența modul de a gîndi a nobilimii, și nu-i nici unul care să se priceapă la conducerea la perfecție a instrucției, m-aș bucura mult dacă sub pretextul instrucției ar veni aici măcar o jumătate de companie de soldați, dar nu dintre regimentele de graniță, pentru că — după cum îmi dau seama — în sinea lor se tem să nu ajungă în starea acestora, ei dintre batalioanele de vînători sau dintre alte regimente de linie, care inițindu-i în cîteva zile în manevrele soldățești, i-ar conduce și la locul taberei militare.

În cazul în care nu s-ar putea găsi o modalitate pentru aceasta, după părerea mea, cred că ar fi cea mai bună amînarea pornirii lor, pînă cînd s-ar convinge și ei că și din comitatele nobile vecine sosesc la Dej trupe insurecționale. Și astfel se poate spera într-o oarecare măsură în reușita scoaterii lor (de acasă).

Indrăznesc a anunța toate acestea Excelenței Voastre pentru că, dându-vă seama de situația de la noi și de măsurile luate de noi, să ne hrăniți cu sfaturi înțelepte, sau cel puțin să binevoiți a ne ierta dacă nu ne vom putea prezenta, împotriva tuturor strădaniilor noastre, la data ordonată.

În ce privește ofițerii care trebuie puși la insurgenți sîntem în mare lipsă, pentru că în afară de 3 locotenenți majori și tot atîția sublocotenenți, cu greu putem pune subofițeri — pînă la plutonieri — la cele trei companii. Și contează deosebit de mult ca ofițerii să fie din comitat, pe care nobilimea îi cunoaște și nu străini, pentru asigurarea supunerii lor și a scoaterii lor din district, dar și starea acestora este așa de anevoioasă încît și completarea echipelor lor crează griji.

Numărul nobililor insurgenți de rînd, care pot face serviciu de tabără, după condiția lor, va fi de 12 la călăreți și aproape 600 la pedestri.

Înfățișînd acestea din obligația mea oficială în fața binevoitoare a Excelenței Voastre rămîn Excelenței Voastre pe veci, cu supunere și cu adînc respect.

slugă supusă

Katona Zsigmond m.pr.

Berchez, în ziua a 2-a
a lunii septembrie 1809

4. 1809 septembris 7, Berchez. Răspunsul consilierului gubernial Samuel Kemény la cererea lui Anton și Alexa Butean.

Butyán Antal és Alexa nevek alatt beadott instantiákra válasz: Minden nemes embernek törvényes kötelessége a haza s király védelme, midőn azt a fejedelm kívánja, felkelni, s a hazát s fejedelmet, s azoknak törvényes jussait, szabadságaikat fegyverrel őltalmazni. Ezt megismervén hazánkban a közelebb elenyészett hónapokban egybegyűlt rendjei meghatározták a személyes felülést, fegyverbeni gyakoroltatását, s azáltal a király és polgári alkotmánynak, mely alatt szintén egy századtól fogva csendesen honunkban nyugodtunk, sükeres védelmezésére, alkalmazossá tételét, a minden más terhektől mentté tételt nemességnek. Meghatározták a nemes ország rendjei azt is, kik lehessenek ezen kötelességnek teljesítésétől fontos és nevezetes okokra nézve mentek, s ennek megittölését a vármegyékben, vidékekben s székekben a tisztekre s azok mellé segédül rendelt úgynevezett permanens deputatiók érdeme tagjait bízták. Hibáztak hát magok megesmerések szerint is az instansok s hozzájuk tartozók tetemesen abban, hogy másoknak példáját hánytorgatva, kik törvényes okokból a személyes felülés kötelességétől most mentékké tettek, felülni, a fegyvert felvenni, s azzal a törvényes kötelességeknek eleget tenni elmúlatták, s magokat mint kötelességeknek meg nem felelők, ha szintén a maga után terhes és nagyobb esetekben halálos büntetést hozó mások lázasztása bűnébe nem elegyedtenek is, büntetésre s közelebből arestomba tételtetésre érdemesekké tették, melyet hogy nemes ember tehessen, alig tudtam volna feltenni, s hogy nemes ember tett, mint a könyörögeknek hasonló nemesi szabadsággal bíró polgár nemes társa, szegyenlek is, Meny nyiben legyenek az instansok bűnösök, azt az investigatio fogja megvilágosítani, hibás tetteknek megittélése pedig az én a Felséges Királyi Főkörmányz Tanácsától lett kiküldetésesemnek tárgya nem lévén, utasíttatnak az instansok a nemes vidék érdemes főkapitányához, tisztjeihez, s a most is munkában foglalatoskodó tekintetes permanens deputatiohoz, kikről bizonyos vagyok, hogy az instansok hibájok mértékén felül büntetni nem fogják, s magok minden jóra való ígéreteket, ha az valóságos szívbéli megtörődésből származott, méltó tekintetbe fogják venni.

(Gróf Kemény Sámuel)

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809. nr. 8303/1099.

(Traducere):

Berchez, 7 septembrie 1809

Răspuns la cererea înaintată sub numele lui Anton și Alexa Butean:

Datoria legală a oricărui nobil este apărarea țării și a regelui, și, cînd principele dorește, să se ridice la oaste și să apere cu armele patria și principele, drepturile și libertățile lor legale. Recunoscînd aceasta, stările instruite ale țării au hotărît în luna abia trecută ridicarea în persoană a nobilimii, scutită de orice altă povară, exersarea ei în mînuirea armelor și prin aceasta asigurarea capacității ei pentru apărarea cu succes a regelui și a constituției cetățenești, sub oblaquirea căreia am trăit în liniște de un secol. Au stabilit stările nobilei țări cine pot li scutiți, ținînd seama de motive importante și deosebite, de suportarea acestei îndatoriri, judecarea acestor cazuri încredințîndu-li-se, în comitate, districte și scaune, funcționarilor și membrilor merituosi ai așa-ziselor deputații permanente, date în ajutorul lor. Au greșit deci grav, cum recunosc chiar înșiși petiționarul cit și concetățenii lor, în acea că invocînd cazul acelor care din motive legale au fost scutiți acum de obligația ridicării în persoană, au refuzat să se ridice și să ia armele, și prin aceasta să satisfacă obligațiile lor legale și astfel ca unii care nu-și onorează îndatoririle, chiar dacă n-au căzut în vina mult mai gravă și în cazuri mai deosebite, aducătoare de pedeapsă capitală, în cea a instigatorilor, s-au făcut pe drept pasibili de pedeapsă, pentru care au și fost puși la arest, fapt pe care cu greu mi le-am putut imagina că putea să fie făcut tocmai de vreun nobil, și pentru că a fost săvîrșit de nobili, ca un cetățean cu stare de libertăți nobiliare, asemănătoare cu cea a petenților, mă simt rușinat. În ce măsură sint petenții vinovați vor clarifica cercetările, adjudecarea faptelor greșite nefiînd obiectul delegării mele aici de Preînaltul Consiliu Regal Gubernial Suprem, petenții sint înurumați la căpitanul suprem al nobilului district, la funcționarii acestuia și la onorata deputație permanentă aflată și acuma în funcțiune, despre care sint convins că nu vor pedepsi pe vinovații peste măsura vinei lor și vor lua în considerare meritorie promisiunile voastre de îndreptare, dacă acestea se trag cu adevărat din cîință pornită din inimă.

5. 1809 septembrie 24, (Cluj). Guberniul Transilvaniei acordă districtului Chioar prelungirea stării excepționale cu încă trei luni.

Universitâti districtui Kővár

Azon okoknál fogva, melyeket kegyelmetek, a statarius processussal való élhetésnek három hónapokig kért meghosszabbíttatása iránt a múlt augusztus 19-ikéről ide felküldött representatiojok rendiben ezen királyi gubernium eleibe terjesztettek, a kért statarius processussal élhetést három hónapokig nemcsak megengedi ezennel a királyi gubernium kegyelmeteknek, hanem mai napon a szomszéd jurisdictiókhoz, úgymint Belső- és Közép-Szolnok vármegyék tisztségeihez utasított rendelkezésinél fogva azon vármegyéknek is hasonló szabadságot engedvén, azokat arra utasította, hogy a tolvajok üldözésében és szorgalmatos kiirtásában kegyelmetekkel egyetértsenek.

Mely határozása a királyi guberniumnak ezennel kegyelmeteknek fennírt representatiojokra oly további parancsolattal tétetik meg, hogy a netaján magát előadandó esetben a statarius processus tartásában öfelségének az 1801-ik esztendőben december 24-ik napján költ, és ezen királyi gubernium által 1802-ik esztendőben 1188. szám alatt közönségesen kihirdettetett kegyelmes rescriptumának értelmét annak minden pontjaira nézve szorosan követni, a tolvajok és haramiák kergetésében a szomszéd jurisdictiókkal egyetérteni és a közbátorságnak minémű

karban lévő állásáról időről-időre ezen királyi guberniumhoz a magok tudósításokat megtenni el ne mulasszák.

Expediit Csiki, die 24-a Septembris 1809.

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809, nr. 7193.

(Traducere):

Către comunitatea districtului Chioar.

Ținînd cont de motivațiile pe care domniile voastre le-ați prezentat în fața acestui guberniu regal, prin informarea înaintată în data de 19 a lunii august trecut, pentru prelungirea cu încă trei luni a dreptului de folosire a jurisdicției statale, prin prezenta nu numai vă îngăduie guberniul regal să aplicați jurisdicția statală timp de trei luni de zile, dar acordînd și comitatelor vecine, Solnocul Interior și de Mijloc, prin dispoziții trimise oficialităților acestora, li s-a ordonat în mod similar să procedeze, în înțelegere cu domniile voastre, la urmărirea și stîrpirea cu siguranță a tilharilor.

Această hotărîre a guberniului regal, la intervenția domniilor voastre, vi se remite cu aceea poruncă, ca în cazuri concrete, care se vor ivi, la judecățile statale, să nu ignorați a respecta cu strictețe conținutul milostivului rescript al măriei sale, dat în 24 decembrie din anul 1891 și dat publicității în mod obișnuit de acest guberniu regal în anul 1802 sub nr. 1188, și să conlucrați cu jurisdicțiunile vecine în urmărirea hoților și tilharilor și să informați din cînd în cînd acest guberniu regal despre starea siguranței publice.

Emis la 24 septembrie 1809

Csiki

6. 1809 septembrie 30, Dej. Raport către guberniul Transilvaniei despre răzvrătirea insurgenților chioreni la tabăra militară de la Dej.

Felséges Királyi Főigazgató Tanács!

Báró Domokos Antal úr egy néhány naptól fogva tartó nyavalyája most annyira elterhesedett, hogy a dolognak folytatására állapotjának jobbra való fordulásig elégtelen, azért kénytelen voltam ezuttal a commandót általvenni, nehogy a dolgokban hátramaradás legyen, annál is inkább, hogy a Kővár vidékieknek nyughatatlanságok serény orvoslást kíván. Ugyanis 28-va praesentis Kozárvárra lett kiszállítások idején elébb itt Désen azt declarálták, hogy hazamennek. Annakutána az útközben egy hadnagyot magokkal erővel el akartak vinni, míg a kapitányok is odaérvén, késő időre tudta a megmaradásra venni őket. A tegnapi napon nappal hazaindul három közvitéz, összebeszélnek, hogy éjszaka a zászlót magokhoz vegyék, s együtt hazainduljanak, de a kapitány, Florián László észrevén 48 strázsát rendelt mellé és 34 vitézből éjszakai vigyázókat. Mégis ma reggel fegyvergyakorlásra midőn kiállottak, 90 vitéz hibázott. A fegyvergyakorlás végével, midőn egy hadnagy jobbra fordítaná, „balra” — kiáltanak, s „indulás” szó után fegyverestől hazamentek, meg nem lehetett tartóztatni, annyin, hogy 508 vitézből, amint a kapitány referálta, 320—322-en maradtak. Addig is amig Excelenciádnak további rendelkezését vehetem, a Dészhez közeli Désaknára való beszállításokat parancsoltam, ott lévén szállása a gyalogosok főstrázsamesterének, báró Bánffi Farkasnak, és a Kolozs s Kraszna vármegyékbeli gyalogság is ott lévén

békvártélyozva, helyet csináltatván nekik azzal, hogy a Torda és Kraszna vármegyei lovasságot Rettogre és Felörbe szállítottam.

Mely alázatos jelentésem után maradtam Excellenciátoknak

alázatos szolgája

baró Jósika Miklós m.pr.
főstrázsamester

Dés, 30-a Septembris 1809.

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809, nr. 8063/Ins. 979.

(Traducere):

Preainalt Consiliu Regal Gubernial Suprem!

Boala domnului Domokos Antal s-a înrăutățit de câteva zile în așa măsură încât pînă la îmbunătățirea sănătății sale este incapabil să continue lucrările, de aceea am fost nevoit să preiau comanda ca nu cumva să apară neajunsuri, eu atît mai mult cu cît neastîmpărarea celor din districtul Chioarului necesită o rezolvare grabnică și anume că la 28, prezent, în timpul mutării lor la Cuzdioara, au declarat aici, la Dej, că se duc acasă. După aceea, în drum, au vrut să ducă cu ei, cu forța un locotenent de-al lor, pînă la urmă, ajungînd acolo, căpitanul lor cu greu a putut să-i convingă să nu plece. În ziua de ieri, în plină zi, au pornit acasă trei insurgenți, (iar ceilalți) s-au înțeles ca în timpul nopții să ia cu ei steagul și să pornească acasă cu toții, dar căpitanul, Ladislau Florian, observînd aceasta, a pus lîngă (steag) 48 de străjieri și 34 de supreveghetori de noapte. Totuși azi dimineață cînd s-au înșirat pentru mînuirea armelor au lipsit 90 de insurgenți. La sfîrșitul instrucției, cînd un locotenent vroia să-i întoarcă la dreapta, au strigat „la stînga” și după cuvîntul „plecarea” s-au dus acasă cu arme cu tot, n-au putut fi reținuți, și astfel din 508 insurgenți, după cum a raportat căpitanul, au rămas 320—322. Pînă cînd voi primi ordinul Excelenței Voastre am dispus încartiruirea lor la Ocna Dejului de lîngă Dej, unde are cartierul maiorul pedestrilor, baronul Bánffy Farkas, acolo fiind încartiruiți și pedestrii din comitatele Cluj și Crasna, făcînd acolo loc pentru ei prin mutarea comitatelor Turda și Crasna la Reteag și Uriu.

După supusul meu raport rămîn
Excelențelor Voastre,

sluga supusă
baron Jósika Miklos m.pr.
maior

Dej, la 30 septembrie 1809.

7. 1809 octombrie 1, Cluj. Ordinul guberniului Transilvaniei către contele Nicolae Jósika și căpitanul suprem al districtului Chioar pentru reîntoarcerea în tabără a insurgenților dezertați.

Barono Nicolao Josika, Supremo Vigilario Praefecto equestri insurrectionali

Kegyelmednek közelebb múlt szeptember 30-án felküldött jelentésének következtésül meghagyatott Kővár vidéke főkapitányának, hogy az odavaló insurgeneket, akik Désről elszöktének, és a fegyverrel együtt hazamentenek, utasítsa vissza vagy, ha menni nem akarnának, fogattassa (el), a lázasztókat pedig vasban az

elhagyatott stățiójokra küldje vissza. Űgyszintén Kegyelmednek is meghagyatják ezennel, hogy a commendans úrnak erről jelentést tévén és tőle további rendelést vévén, nyomoztassák ki, kik lettek légyen a lázasztók, hogy azok kitűdődván, azokra példaállítás végett, az 3-ik diaetalis articulus tartása szerént annak rendiben törvény láttathassék.

Azon rendelések pedig, amelyeket Kegyelmed a Kővár vidéki insurgenseknek más helyre léendő szállítások iránt tett, és kétségtől a commendans úrnak is béjelentett, iránt is, helyben hagyattnak.

Supremo Capitaneo districtui Kővár

Jelentetett ezen Királyi Főigazgató Tanácsnak, hogy az kővári insurgensek 28-va Septembris Kozárvára lett kiszállítások köziben haza akartanak menni, és csak nagy bajjal megmarasztattak, hogy azután másnap hárman, az 30-ra menő éjszakában pedig annyin szöktek el, hogy reggel 90 insurgens hibázott, aznap, továbbá, a fegyvergyakorlás után megint felette sokan fegyverestől mentek haza, úgyhogy a contractióban csak 320 insurgens maradt. Erre nézve meghagyatik kegyelmednek, hogy azon szökött insurgenseket a contractio helyére visszautasítsa, vagy ha jóval menni nem akarnának, fogatassa el, a lázasztókat pedig hasonlóképpen elfogadtatván, vasban küldje vissza elhagyatott stătiójára, azho! az 3-ik diaetalis articulus tartása szerént törvényre fognak vonattni. Claudio-poli, 1-a Octobris 1809.

Arhiva Națională Ungară, Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809. nr. 8063/Ins. 973.

(Traducere):

Baronului Nicolae Josika, maiorul cavaleriei insurecționale

Ca urmare a raportului domniei tale înaintat în 30 septembrie, de curînd trecută, s-a dispus căpitanului suprem al districtului Chioar să reîntoarcă pe nobilii insurgenți care au dezertat de la Dej și au plecat acasă cu armele sau, dacă nu voiesc aceștia să se întoarcă la tabăra lor părăsită, să-i prindă și să-i trimită cu forța, pe instigatori chiar în cătușe. De asemenea, dispunem prin prezenta și domniei tale ca, raportînd acestea domnului comandant și primînd de la el dispoziții de urmat, să cercetați cine au fost instigatorii și aflînd aceasta, să fie pedepsiți exemplar în temeiul prevederilor celui de al 3-lea articol dietal.

Iar acele dispoziții pe care le-ați luat pentru mutarea în alt loc al nobililor insurgenți ai districtului Chioar și pe care fără îndoială le-ați raportat domnului comandant, se aprobă.

Căpitanului suprem al districtului Chioar.

S-a raportat acestui Consiliu Regal Gubernial Suprem că la 28 septembrie insurgenții chioreni, în timp ce erau duși la Cuzdioara, au vrut să plece acasă și numai după mari efortări au putut fi reținuți, ca apoi în ziua următoare să dezerteze trei, iar în noaptea spre 30 ațiția, încît dimineața lipseau 90, apoi, în aceeași zi, după instrucția cu armele, din nou au plecat acasă cu armele deosebit de mulți, și astfel n-au mai rămas în tabără decît 320 insurgenți. De aceea vi se ordonă să dispuneți reîntoarcerea acestor insurgenți dezertați de la tabără sau, dacă nu vor să meargă benevol, prinderea și trimiterea lor — a instigatorilor prinși chiar în cătușe — la stăția lor părăsită, unde vor fi deferiți justiției potrivit prevederilor celui de al 3-lea articol dietal.

Cluj, 1 octombrie 1809

8. 1809 noembrie 28, Berchez. Raportul districtului Chioar către guvernul Transilvaniei despre măsurile luate împotriva insurgenților dezertați.

Felsőes Királyi Főkörmányzó Tanács!

De dato 16-a Novembris 1809. nr-o 9297/Ins. 1420. költ rendelését a főkörmányzó tanácsnak az aránt, hogy a contractók helyéről elsőkött insurgenseket az előbbeni utasítás szerént visszautasította-e, az engedetleneket prosequalta-e, tudósítását a deputatio szoros felet alatt haladék nélkül tegye meg, azokra je'nti aláztatosan a deputatio.

Mihelyt értésére esett a deputatiónak, hogy a dési contractióról insurgensei közül hazaszöktének, első és főbb foglatossága volt, azokat csendes utakon, — módokon a visszamenetelre bírni, és ha így célt nem érne, kényszerítő eszközökhöz is nyúlni, melyeket az időrekesztett, októbernek 5-ik, 14-ik és novembernek 2-ik napjain kibocsátott, és a főkörmányzó tanácsnak 8673/Ins. 1220. számok alatt költ rendelését megelőző circularisokból* méltóztatik által látni. Igaz ugyan, hogy ezen 8673. szám alatt jött utasító rendelés októbernek 21-ik napján költ, de a deputatio nem előbb, hanem novembernek 10-ik napján vette, amikor már azon rendelés első ágának hivatalosan eleget tett volt. Vévén pedig a rendelést, legottan oly circularist bocsátott ki, melynél fogva minden szolgabíró a maga járásában található, idehaza maradt, vagy visszaszökött insurgenseket novembernek 14-ik napjára kísérje Somkútra, ha kik önként menni nem akarnának, kötözve vitesse, a betegeket pedig szekereken is, hogy a vidéki physikus vizsgálja meg, alkalmasak-e, hogy avagy csak szekeren is elvitessenek a companiához, onnan mostanában engedelemmel hazajött hadnagy Pop János úrnak és biztos Buda Simonnak adják számba a visszakisérés végett, aminthogy a regiment főtisztjeihez intézett írások mellett a köpenyegeket és posztókat vívó szekerekkel együtt másnap üm. november 15-ik napján mindnyájan el is indultanak (s amint mai napon tudósítottunk, meg is érkeztenek). azokon kívül, akik nagyön betegeknek találtattanak és két preluikaikon kívül, akik töltött fegyverekkel halálíg, halállal való fenyegetésekkel állottak ellent nemcsak, hanem az elfogni akarók klzül egynéhányat meg is sebesítettek. Ezek cáltattak is a fiscalis által. Itten meg vagonon ugyan tételve a hazaszököknek visszavitele módjáról a rendelés, de mivel mikor egy rendbéli bémegyen, a másik rendbéli hazaszökök. Kül'önbben a szökdösésnek végét nem reményljük, hacsak a hazajövő útjokban lévő falusiaknak keményen meg nem parancsoltatik hogy a hazájokba térő insurgenseket indiscriminim szoros kérdőre vegyék, és ha szabad levél nélkül utaznak, elfogattatván vitessenek vissza, vagy büntetessenek a contractiónál keményebben. Ezeknek hivatalos jelentése után maradtunk mély tisztelettel a Felsőes Királyi Főkörmányzó Tanácsnak

alázatos szolgáló

Katona Zizsgmond m.pr. administrator
Takáts Pál m.pr. actuarius

Költ Sárosberkeszen a Premanens Deputatiónak november 28-ik napján 1809-ben tartott ülésében

Arhiva Națională Ungară, Budapesta Arhiva Guberniului Transilvaniei, 1809, nr. 10518/Ins. 1955.

(Traducere):

Preaînalt Consiliu Regal Gubernial Suprem!

La ordinul Consiliului Gubernial Suprem, emis la 16 noiembrie 1809 sub nr. 9297/Ins. 1420, în legătură cu raportarea neîntârziată de către deputăția permanentă dacă au fost retrimiși la locul de staționare, conform dispozițiilor, insur-



genții dezertați și dacă au fost depistați instigatorii, deputăția raportează cu respect:

Îndată ce a aflat deputăția că unii dintre insurgenții săi au fugit acasă din tabăra de la Dej, prima și cea mai importantă preocupare a sa a fost lămurirea acestora pe căi pașnice pentru reîntoarcere, iar dacă nu și-ar putea atinge astfel scopul, folosirea de mijloace de constrângere, pe care binevoitii a le constata din circularele anexate prezentei emise în zilele de 4 și 14 octombrie și 2 noiembrie. anterior ordinului Consiliului Gubernial Suprem dat sub nr. 8673/Ins. 1220. Este adevărat că acest ordin, sosit cu nr. 8673, datează din 21 octombrie, dar deputăția nu l-a primit decît în ziua de 10 noiembrie, cînd executase deja oficial prima parte a aceluia ordin. Îndată ce a primit ordinul, a emis o circulară potrivit căreia fiecare jude al nobililor trebuia să aducă în ziua de 14 noiembrie la Șomcuta pe insurgenții aflați în plasa sa, rămași acasă sau fugiți, pe cei care nu vor să „neargă” benevol urmînd să-i trimită legati, iar pe cei bolnavi în căruțe, ca medicul districtului să-i examineze dacă pot fi duși, chiar în căruțe, la companiile lor și apoi să-i dea în primire domnului locotenent Ioan Pop, sosit acasă de curînd cu permisiune, și comisarului Simion Buda, în vederea readucerii lor (în tabără), și întradevăr a doua zi, în 15 noiembrie, au și pornit cu toții, împreună cu căruțele care pe lîngă mantale și postavuri transportau și scrisori adresate ofițerilor comandanți ai regimentului (și după cum am fost informați în ziua de azi, au și sosit). În afară de cei care au fost găsiți grav bolnavi și a doi inși din Preluca care nu numai că amenințau, cu puști încărcate, cu moartea pînă la moarte, dar au și rănit pe cîțiva dintre cei care vroiau să-i prindă. Aceștia au și fost citați de către procuror. Aici a fost publicată dispoziția despre modul ducerii înapoi a celor fugiți acasă, dar cînd o serie este adusă înapoi, o altă serie fuge acasă. Astfel nu sperăm în oprirea dezertărilor, numai dacă se va ordona ferm satelor aflate în drumul lor spre casă să-i interogheze fără deosebire pe toți și, dacă călătoresc fără scrisoare de liberă trecere, să-i prindă și să-i ducă înapoi, sau dacă în tabără vor fi pedepsiți mai aspru.

După raportarea oficială a acestora rămînem cu adînc respect, sluși supuse ale Preafîntului Consiliu Regal
Gubernial Suprem

Katona Zsigmond administrator m.pr.
Takáts Pál scrib m. pr.

Dat în Berchez din ședința deputăției
permanente ținută în ziua de
29 noiembrie 1809.

DER BAUERNAUFSTAND VON 1809 IM DISTRICT CHIOAR

(Zusammenfassung)

Die Rumänischen, ungarischen und sächsischen Bauern, die nach juristischem Standpunkt frei waren oder einige sogar Adelsdiplome besaßen aber über keine Leibeigene verfügten, machten damals ungefähr 27 Prozent (94.173 Familien) der Bevölkerung Siebenbürgens aus. Sie hatten dem Adel gegenüber keine Abgaben zu leisten, dafür aber mussten sie dem Staate die „Kopfsteuer“ und die „Besitzumssteuer“ zahlen, sie mussten für das Heer Rekruten stellen und zur Verpflegung der österreichischen Truppen beitragen, die in siebenbürgischen Ortschaften einquartiert waren, u.a.

Als im Jahre 1809 das Habsburgerreich, in den Krieg mit dem bürgerlichen Frankreich verwickelt, mehrere empfindliche militärische Schläge einstecken musste, so liess Wien, um seine militärische Kapazität wieder aufzufrischen, die alte, mittelalterliche Institution der „Adligen Insurrektion“ wieder aufleben. Die adlige

* Circularele lipsesc.

Aristokratie versuchte aber sich von dieser **Verpflichtung** frei zu machen und wählte deshalb auf dem **Landtag** ein Gesetz betreffend die **Einberufung zum Heer** der **Freibauern** und des **Kleinadels**. Sie bestimmte auch die **Befreiung** der obigen von ihren **Verpflichtungen** dem **Staate** gegenüber.

Die **Freibauern** und der **Kleinadel** schlugen es aber ab an der „**Adligen Insurrektion**“ teilzunehmen, solange die **Landtagsbeschlüsse**, ihre **Freisprechung** von den **Verpflichtungen** dem **Staate** gegenüber, nicht vom **Kaiser bestätigt** und veröffentlicht und die schon bezahlten **Steuergelder** nicht zurück erstatten würden. Eines der **Zentren** dieser **Widerstandsbewegung** war der **Distrikt Chioar**, wo die **Freibauern** und der **Kleinadel**, die zum **Heer einberufen** waren sich **verständigten** und die **Waffen** wegwarfen (**26 August 1809**). Sie verzichteten nicht auf den **Kampf**, auch nach den ergriffenen **Zwangsmassnahmen** und einigen **Scheinversprechen** nicht, sondern **desertierten massenhaft** sogar vom **Treffpunkt** der **Einbeziehung** der **Insurrektionstruppen** (die **Stadt Dej**).

Wien war **genötigt** mit den **Franzosen** **Frieden zu schliessen** (**14 Oktober 1809**) und die **aufständischen Truppen**, darunter auch die **Einheiten** die aus **Chioar** stammten, **wurden für den Krieg nicht vorbereitet**.

Somit, gelang es der **Widerstandsbewegung** der **Freibauern** und des **Kleinadels** aus **Siebenbürgen** die **Kriegs-** und die **politischen Pläne Wiens** und der herrschenden **siebenbürgischen Klassen** zu **durchkreuzen**.